

УДК 646.4.43.

Корнієнко В. Р.

Харківська державна академія культури

СЦЕНІЧНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОСТЮМ — «ОБЛИЧЧЯ» ЕСТРАДНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ

Корнієнко В. Р. Сценічний український костюм — «обличчя» естрадної репрезентації української народної пісні. Український народний костюм формувався протягом багатьох століть і його перетворення було пов'язане зі взаємодією з іншими національними культурами. Розвиток українського національного костюма генетично пов'язаний з одягом населення Київської Русі. В історії українського костюма найбільш естетичними були не чоловічі костюми, а саме жіночі. Український костюм є ознакою, що відображає всю багатогранність духовних традицій цього народу. У кінці XIX століття на території України відбувається європеїзація українського костюма та його традиційні риси втрачаються.

Костюм — явище конкретно історичне, продукт розвитку даного етносу, нації, етнографічної або локальної групи. Він відбиває цей розвиток специфікою своїх функцій, матеріалу, крою, способів застосування, самобутністю колориту, орнаментики, різних доповнень, неповторністю загального силуету. Щоб бути зрозумілим сучасним людям український костюм був трансформований в стилізований український костюм.

Ключові слова: *костюм, костюмний ансамбль, стилізація, сцена, трансформація.*

Корнієнко В. Р. Сценический украинский костюм — «лицо» эстрадной репрезентации украинской народной песни. Украинский народный костюм формировался на протяжении многих веков и его перевоплощение было связано с взаимодействием с другими национальными культурами. Развитие украинского национального костюма генетически связано с одеждой населения Киевской Руси. В истории украинского костюма наиболее эстетичным были не мужские костюмы, а именно женские. Украинский костюм является признаком, отражающим всю многогранность духовных традиций этого народа. В конце XIX века происходит европеизация украинского костюма и его традиционные черты теряются.

Костюм — явление конкретно историческое, продукт развития данного этноса, нации, этнографической или локальной группы. Он отражает это

развитие спецификой своих функций, материала, кроя, способов применения, самобытностью колорита, орнаментики, различных дополнений, неповторимостью общего силуэта. Чтобы быть понятным современным людям, украинский костюм был трансформирован в стилизованный украинский костюм.

Ключевые слова: *костюм, костюмный ансамбль, стиллизация, сцена, трансформация.*

Kornienko V. Ukrainian Stage costume — the “face” of a variety of representation of Ukrainian folk songs. Ethnic style in the fashion world for a long time and successfully adapts folk costume for contemporary clothing. Influence of ethnic and folk traditions in costume in our country has become significant to 1950–1960-ies.

The main qualities of the traditional clothes are the character of the combination of their component parts into the local complex and the way of their wearing. The main component parts of the dress complexes were underclothes, belt, pectoral and outer garments. Hat-tery, belts, portable finery and footwear played the key role there. Each element of the traditional clothes is braided, knitted or sewed from some material, created with fit and seaming and of different ways of binding and wearing. Not only elements but also different additions and attributes of clothes were made and joined into complexes according to the concrete nature-and-climate, historical and economical conditions and they were rated for the definite anthropological type of the society with its psychological, ethical and aesthetic imagination and norms, social and national independence and identity which corresponded to the level of the cultural development of the ethnos. The comparative analysis of the ethnographic attributes of elements or additions of dress complexes conveys some important information about ethnic history of the nation.

The most significant quality of the traditional Ukrainian clothes is extreme picturesqueness that reflects the highest level of the cultural production of our nation, perfect possession of different kinds and techniques of its dressing. But at the same time the national costume has great variability.

An important ethnographic quality of the traditional dressing is manufacturing method of the clothes sewing that is the technique of seam-making and the making of different details. The costume details were varied according to the common situations, customs, traditions and seasons. During some solemn events (for example in the case of wedding) the whole complex which emphasized family and property state of the person, his age, nationality, religious believes and region attributes was worn. Every detail of the traditional clothes has its notion which is not necessarily the same as the notions of the other similar complexes according to materials, shapes, colours and elements dressing which exist in another ethnographic environment. The comparison between culture-bound items and terms, consideration of rages of their existence is also important ethnology-cultural characteristic of historical development of definite regions. All in all, the traditional costume of Ukrainians can be considered as the whole treasury of the mental culture of the nation which reflects its national character with the help of its specific peculiar methods.

A folk embroidered shirt has been collecting the experience of abstracting, its narrative-and-significant compositions have been improved for centuries. Circles, lozenges, undulating lines as the main ornamental abstract-and-geometrical symbols reflect narrative people images, images of the land, birds and nature power. They convey symbolical and magical sense and interpret some coded data. Some feelings, world view and perception of the world around is interpreted with the help of the embroidered shirt ornament and colour system.

Such feelings as joy, sadness and hope can be interpreted with the help of the color palette. The elements repetition and their creative usage in some composition, colour selection, specific rhythm creation in the ornament help an artist to convey the general effect, to reconstruct the mood, to bring something new and individual into his work and a singer worn in such costume with the modern designer approach to its tailoring has got the possibility to interpret the atmosphere, mood and traditions of the Ukrainian nation and its singing soul.

The typical peculiarity of the folk embroidered shirt is a great variety of realization techniques. Today there are more than 150 techniques of embroidery which were classified by such fine art experts as E. Letvinets, R. Zakharchuk-Tchugay, O. Gasiuk, M. Stepan, T. Kara-Vasilieva, A. Zavolokhina and others.

The names of most techniques come from the methods of their accomplishment — “cutting”, “cutting-decoy”, “riving”, “seam behind the needle” “slanting hemstitch”, “lushtva”, or from the local name — “Old Kyiv seam”, “towns”, “Poltava hemstitch”, “Chernihiv lace”, “Podil embroidery” etc. Some names take their origin from the show and similarity of the seam, for example “chicken trace”, “nightingale eyes”, “buckwheat”, “porridge”, “chicken skins”, “maple leaf”, “roller”, “stars”, “path”, “mills”, “crosses” etc.

These techniques are used in the modern costumes not exactly, but associatively interpreting the main idea and content deal of these techniques. For example, in the costumes of Kharkiv Ukrainian vocal trio “Malvu” the techniques “seam behind the needle”, “slanting hemstitch”, “path” are presented and they bring general character of Ukrainian symbolics.

Keywords: *costume, pastiche, transformation, stage, costume ensemble.*

Постановка проблеми. Суть статті присвячена проблемі використання елементів національного українського одягу в дизайні і пошитті сучасних українських сценічних костюмах.

Одне з нововіянь моди — етностиль, який все частіше зустрічається в сценічних костюмах сучасних виконавців і зірок шоу-бізнесу. У ньому використовуються натуральні матеріали, такі як льон, бавовна, шовк, прикраси з квітів та ін. Такі костюми не тільки красиві й зручні, але й дають виконавцю повноцінно перейнятися українською культурою, а глядачеві не втрачати зв'язку зі своїми національними витоками.

Зв'язок із науковими чи практичними завданнями. Практична значимість дослідження полягає у введенні в науковий і практичний обіг

систематизованих відомостей про сучасний стан дизайну сценічного одягу та костюму. Важливим практичним аспектом даної статті є розширення наявних уявлень про систему зв'язків між моделюванням сучасного та традиційного національного одягу. Отримані результати дослідження можуть бути використані при вирішенні практичних завдань, пов'язаних із питаннями сучасного моделювання українського одягу, пошиву сценічних костюмів та використанням в цьому процесі базових елементів національного одягу.

Вирішення поставлених у роботі питань може бути використано при подальшому дослідженні можливих шляхів розвитку сучасного моделювання на основі етнокультурної спадщини України та бути корисним істориками й теоретиками моди, дизайнерами, а також сучасними практиками.

Введення в науковий обіг нових матеріалів і відомостей істотно доповнює наявні мистецтвознавчі трактування і розширює область подальшого вивчення та узагальнення знань в галузі історії та сучасного моделювання одягу, пошиву сценічних костюмів. Матеріали статті можуть використовуватися при створенні лекційних курсів з теорії та історії проектування одягу, а також при проведенні семінарів та практичних занять, присвячених проблемам сучасного моделювання з використанням етнічних особливостей.

Істотне практичне значення результати дослідження будуть мати для практикуючих фахівців у сфері дизайну одягу, а також при підготовці художників-модельєрів.

Актуальність теми. Актуальним у статті постає дослідження сучасного стану сценічної практики, а також наукове вивчення українського народного костюма і його трансформація в стилізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення костюма займалися культурні антропологи М. Бахтін, А. Лосєв, Ю. Лотман, а також ідеї представників семіотики культури — Ж. Бодрійєра, Р. Барта, Ж. Дельоза, Г. Крейдліна, Ж.-П. Сартра, М. Фуко, У. Еко.

Методологічного значення в роботі набули гендерна і феміністська критика в контексті ідей Ж. Батая, Дж. Батлер, С. Вебера, Е. Вільсон, Д. Зиммермана, Р. Івекович, Е. Каплан, Р. Коннела, Т. де Лауретіс, М. Ліна, Х. Ліпса, Л. Малвей, Т. Модлескі, Дж. Мостов, Ж. Роуз, Т. Снайдера, К. Уеста, Н. Юваль-Девіс та ін.

Мета статті. Метою статті є комплексне дослідження проблеми сценічного втілення народного українського костюма, виявлення шляхів використання народного костюма на сцені, а також визначення принципів його художнього рішення, що виходять із сценічного образу, його фольклорного змісту й базуються на основі естетичних норм народного одягу, її символіки, структури форм, стилю і функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Естетика українського народного костюма розглядається в контексті традиційної народної культури, її норм і принципів, а сценічні народні костюми — як важливий компонент художнього втілення фольклору на сцені і потужний засіб естетичного та етичного, духовного виховання народу.

Традиції українського народу нерозривно пов'язані з традиціями східних слов'янських народів й історія українського костюма не є винятком, а навпаки, дуже добре це підкреслює.

Розвиток українського національного костюма генетично пов'язаний з одягом населення Київської Русі [7].

Костюм — явище конкретно історичне, продукт розвитку даного етносу, нації, етнографічної або локальної групи. Він відбиває цей розвиток специфікою своїх функцій, матеріалу, крою, способів застосування, самотністю колориту, орнаментики, різних доповнень, неповторністю загального силуету. Залежно від схожості природно-географічних умов, характеру виробничої діяльності, шляхів соціально-економічного та історичного розвитку, від етнічної та антропологічної спорідненості та етнокультурних взаємозв'язків спостерігається і ступінь близькості, а часом спільності в костюмі різних народів [1: 85].

Велике значення традиційного українського костюма підкреслювалося багатьма дослідниками, але до вбрання спершу підходили переважно як до явища культури, що розвивалося за своїми законами, обмежуючись констатацією самого зразка одягу, характеристикою його крою тощо. Погляд на традиційний костюм як на предмет етнографічного вивчення у свою чергу викликав історико-культурну спрямованість методики. Костюм став сприйматися як явище, котре має певні якісно розпізнавальні ознаки народного чи національного духу. Проте лише деякі дослідники переконливо доводили, що традиційний костюм є важливим продуктом, що проливає світло на питання генезису даного етносу, його історичного розвитку, наочну розкриває етнокультурні взаємозв'язки і взаємовпливи. Так, у середині 50-х років ХХ ст. Т. Маслова, узагальнивши величезний матеріал стосовно одягу східнослов'янських народів, наголошує, що ці дані зі застосуванням здобутків лінгвістики, археології, історії, антропології відкривають можливість глибше опанувати складні питання етногенезу. Слідом за її ґрунтовною працею з'являється ціла низка монографій та статей, присвячених дослідженню етнокультурних зв'язків слов'янських народів і саме на матеріалах одягу [2].

Українське народне вбрання носили українці в стародавні часи ще до нашої ери. Звідти й походить термін «народний одяг». Певні основні елементи українського народного вбрання були сформовані ще в княжі часи та пізніше майже не змінювалися.

Найприкметніша риса традиційного українського одягу — це його надзвичайна мальовничість, що відбиває дуже високий рівень культури виробництва в нашого народу, досконале володіння численними видами, техніками його оздоблення. Але водночас із цим народному одягу притаманна також значна варіативність [3].

Найпомітнішими є відмінності в костюмах, що побутували на Лівобережжі та Правобережжі, на Слобожанщині та Поділлі. Те саме можна сказати й щодо традиційного одягу населення Карпат, Подністров'я, Полісся й Півдня України. Яскравою регіональною специфікою позначені були передусім матеріали для пошиття одягу, а також технологічні, конструктивні й декоративні прийоми створення одягу, способи виробництва окремих деталей костюму: взуття, головних уборів та прикрас; колорит, техніка й мотиви орнаментів (особливо це стосується сорочок та поясного одягу — вони майже до кінця ХІХ століття зберігали власні давні локальні особливості), способи носіння й поєднання всіх його елементів в завершений комплекс вбрання.

Народна вишивка протягом тисячоліть накопичувала досвід абстрагування, удосконалювались її сюжетно-знакові композиції. Круги, зубці, ромби, хвилясті лінії як основні орнаментальні абстрактно-геометричні символи відображають сюжетні зображення людей, землі, птахів, стихії природи. Вони несуть символіко-магічне значення й передають певну закодовану інформацію. Через систему орнаменту, кольору у вишивці передаються переживання, світобачення, сприйняття навколишнього світу [5: 10].

За допомогою колірної палітри можна передати різні почуття: радість і сум, сподівання й надії. Повтор елементів і творче їх застосування у певній композиції, підбір кольору, створення своєрідного ритму в орнаменті допомагають художнику передати загальне враження, відтворити настрій, внести у кожну свою роботу щось нове, оригінальне, а співакам, одягненим у такий костюм, з сучасним підходом дизайнера до його пошиття, дає змогу передати атмосферу, настрій і традиції українського народу та української співочої душі.

Орнаментальні мотиви вишивки, які склалися протягом століть, були віддзеркаленням оточуючого світу. Про це свідчать назви геометричного і рослинного орнаменту: сонечка, оленячі ріжки, жаб'ячі очі, жучки, зозуля тощо.

Крім геометричного, у вишивці використовувався рослинний орнамент. Значно рідше, ніж геометричний й рослинний, траплялися в орнаменті зооморфні мотиви.

Основні мотиви народної вишивки відображають елементи символіки різних старовинних культур. Протягом багатьох століть безпосередній конкретний зміст символів на вишивках дещо втрачався, але традиції їхнього використання не зникли. Ці орнаменти залишилися і сьогодні, але вже

в трансформованому вигляді — завиточки, стежки і т. д.

Типовою особливістю народної вишивки є величезна різноманітність технік виконання. Сьогодні налічується більше 150 технік вишивання, класифікацією яких займалися мистецтвознавці: Е. Литвинець, Р. Захарчук-Чугай, О. Гасюк, М. Степан, Т. Кара-Васильєва, А. Заволокіна та ін.

У сучасних костюмах вживаються ці техніки не як точно, а більш асоціативно, передаючи головну суть та змістовий розклад цих технік. Так, наприклад, в костюмах Харківського українського вокального тріо «Мальви» більш присутня техніка «шов позад голкою», «коса гладь», «стежка» і несе загальний характер української символіки [4; 6].

Особливу увагу слід приділити ескізам одягу талановитих майстрів та художників-професіоналів, які займаються сучасною вишивкою та використовують вишивальні техніки «полтавської» та «художньої гладі», таким як: Ганна Собачко, Параска Власенко, Наталія Давидова, Василь Довгошия, Ніна Генке-Мелер, Олександра Екстер, Василь Кричевський, Євгенія Прибильська, Євмен Пшеченко, Анастасія Семиградова.

У цей час інтерес до народного костюму величезний. Він є джерелом натхнення для багатьох великих модельєрів світу, які створюють свої кращі колекції на основі народного костюма.

У створенні та виборі сучасного українського костюму важливо визначити декоративні властивості матеріалу та особливості оформлення виробу, використовувати широку гаму кольорів при виготовленні й оздобленні виробу (з урахуванням регіональних особливостей), творчо використовувати елементи традиційного орнаменту, характерного для певного регіону, проводити художньо-естетичний аналіз готової роботи.

Історія виникнення сценічного костюма сходинить до первісного суспільства. В іграх і обрядах, якими стародавня людина відгукувалась на різні події свого життя, велике значення мали зачіска, грим-розмальовка, ритуальні костюми; в них первісні люди вкладали багато вигадки й своєрідного смаку. Іноді ці костюми були фантастичними, в інших випадках нагадували звірів і птахів.

Висока сучасна культура театрального, танцювального та сценічного мистецтва вимагають від художника, що оформляє постановку, та дизайнера сценічного одягу особливо ретельного проникнення в драматургію вистави, тісного контакту з режисурою. Сучасне оформлення не канонізоване правилами. Воно індивідуальне й конкретне в кожному окремому випадку. У створенні сучасного сценічного костюма не має меж фантазії. Можна об'єднувати різні стилістичні елементи пошиття. На прикладі українського стилізованого костюма поєднання швів та стежків різних технік, наприклад, «виколювання» та «шов позад голкою», поєднання полтавської техніки з харківською

в одному костюмі, не буде помилкою дизайнера, а навпаки — сучасним підходом до пошиття.

При створенні сценічного костюму слід звертати увагу на те, що костюм сьогодення, так само як і костюм історичний, прочитується як текст, складається із знаків і символів. Тобто несе певну інформацію про його власника. Інформацію вікову, соціальну, майнову. Часто ця інформація зчитується оточуючими незалежно від бажання її власника. Одягаючись певним чином, людина навряд чи думає, що вона демонструє поганий смак. Але костюм видає свого господаря і повідомляє оточуючим інформацію про здобуту ним освіту, про його культуру.

Не можна сприймати костюм поза контекстом, поза часом. Історично мінливі акценти змушують художника бути дуже уважним при створенні сучасного костюма. «Пристойність» костюма цілком пов'язана з ситуацією. Одяг або його деталі, доречні в одній ситуації, непристойні в іншій.

Особливо необхідно створення народного одягу для виконавців фольклору. Створення такого сценічного костюма дуже відповідальна справа. Люди, що створюють сценічний костюм, повинні створити костюм, адекватний традиційному. Для цього необхідно глибоко вивчити традиційний народний костюм і навчитися створювати і передавати його образи, а потім вміло їх інтерпретувати. Сьогодні досі не вироблена концепція створення та використання на сцені народних костюмів і їх роль у виступі виконавців фольклору. Дуже часто виконавці фольклору є носіями фольклорних традицій і виступають у справжніх селянських костюмах, які беруть у своїх рідних і знайомих. Це не бажано, тому що вони представляють не повні комплекси, не завжди відповідають віку та розмірам виконавців, погано гармонують між собою. Справжні костюми швидко зношуються при інтенсивній експлуатації. Поряд із цим на сцені використовується так званий стилізований костюм, який при цьому модернізується і наближається до сучасного. Створюються такі костюми із поверхневим знанням про образно-стилістичну структуру, символіку та величезне значення традиційного костюма в житті народу. Найвдалішим рішенням буде використання костюмів, виконаних із сучасних матеріалів і максимально наближених до традиційних, але в цьому випадку необхідно володіти етнографічними та мистецтвознавчими знаннями. Виступаючи на сцені в сценічному народному костюмі, виконавець фольклору своїм зовнішнім виглядом і манерою поведінки повинен не тільки відповідати визначеному еталону національної культури, а й створювати образ, що виражає цей ідеал. При кожному виступі потрібно прагнути, щоб пісня, танець, музика, гра і костюм створювали єдину образно-стилістичну структуру.

Естетично повноцінне втілення фольклору обов'язково передбачає синтез костюмного

ансамблю, пісні, танцю, інструментальної музики, творів словесно-поетичного фольклору та ритуально-побутової атрибутики. Костюм повинен відповідати регіональній специфіці репертуару, його жанровій спрямованості. Необхідно також, щоб костюм виконавця фольклору відповідав конкретній організації сценічного простору, більше того, визначав манеру поведінки артиста, організовував його рухи, визначав характер мізансцен, сприяв створенню сценічного образу, адекватного народній етиці та естетиці. Тільки в такому випадку можна досягти повноти вираження та впливу на глядача фольклорного виконання на сцені.

Висновки. Таким чином, звернений до масового глядача, доступний для сприйняття костюмний ансамбль повинен не тільки органічно доповнювати й відповідати виконуваному фольклорному твору, а й нести історико-культурну, естетичну та етичну інформацію, виступати дієвим засобом художньо-комунікативного діалогу традиційної та сучасної культур, без чого немислимий духовний розвиток суспільства.

У рішенні висунутих часом проблем екології культури значний внесок покликані внести виконавці фольклорної музики, пісні й танцю. Їх сценічні костюми повинні не тільки втілювати естетику народного одягу і тим самим сприяти практичному її освоєнню, але й брати участь в створенні образу сценічної фольклорної дії. Цьому завданню відповідають практичні рекомендації з проектування, виготовлення і використання сценічних костюмів фольклорних ансамблів та окремих виконавців, висвітлені в статті.

Перспективи подальших досліджень. Результати дослідження будуть використані при написанні дисертації на здобуття кандидатського ступеню. В подальшому планується дослідження таких аспектів, як різниця між етнокостюмами та сучасними сценічними костюмами; дизайн ексклюзивних українських сценічних костюмів: як створити та пошити; різниця між українським сценічним костюмом для солістів та для колективів.

Рекомендації щодо створення сценічного українського костюма, висвітлені в даній статті, будуть використані, при створенні дизайну та пошитті костюмів для Харківського українського вокального тріо «Мальви» та шоу-театру естрадної пісні «IVAT».

Література:

1. Гнатенко П. І. Український національний характер / П. І. Гнатенко. — К.: «ДОК-К», 1997. — С. 73–93.
2. Матейко К. І. Головні убори українських селян до початку XX століття / К. І. Матейко // Там же, 1973. — № 3. — С. 46–58.
3. Національний музей народної архітектури і побуту України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pyrogiv.kiev.ua/>.
4. Ніколаєва Т. Історія українського костюма / Т. Ніколаєва. — Київ //Либідь. 1996. — С. 5–13.
5. Савка Л. В. Методика вивчення «української народної вишивки майбутніми вчителями обслуговуючої праці»: авторефер. дис. ... на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук (13.00.02) / Савка Леся Василівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — Київ, 2011. — 24 с.
6. Сумщина в історії України — Суми: Мак Ден, 2005. — С.184–185, С.260–261.
7. Український одяг XVI–XVII ст. [Електронний ресурс] / М. С. Пасічник // Історія України. — Режим доступу: http://pidruchniki.com.ua/istoriya/ukrayinskiy_odyag_XVI-XVII.